Tvveede Boeck.

Kort begrijp der Lessen die Doctoor *N. Lefens* te Parijs in het jaer 1610, ofte daer ontrent, ick alsdoen daer vvoonende, voor las aen de jonghe leerende Apothekers, ende van *Sieur Iean de Renou* in sijne *Pharmacie* naar-ghevolght, als vvesende het fondament ende beginsel der selve konste, vvelcke ick tot meerder verklaringhe, met sommighe compositien doormenghelt, hebbe verciert.

Wat dat de Medicijne is, in hoe veel deelen sy verdeelt wort, ende van de naem, ampt, ende officie der Apotheker.

DE Medicijne is een konste om te bewaren de gesonthept des menschens lichaem/en om van het selve de siecten te verjaghen / de welcke wordt verdeelt in vijf deelen.

Het eerste deel Physiologica ghenoemt/ leert de natuerlijcke saken.

Het tweede deel Pathologica, leert de saken teghen nature / de onnatuerlijcke uytwerckinghen/ dat is de sieckten/ de oorsaken der selve/ ende hare teeckenen.

Het derde deel Semeiotica, leert de teeckenen soo van de tegenwoordige / als van de toekomende sieckten.

Het vierde deel Hugieine, leert de middelen om de ghesonthepdt te bewaren.

Het vijfde deel leert de middelen om de sieckten te verdrijven / Therapeutica ghenoemt.

Therapeutica wordt ghedeelt in dry deelen /

te weten / Diæta, Pharmacia, Chirurgia.

Diæta gheneest door maniere van leven/dat is matelijck eten ende drincken / wachtende van alles t' welcke schadelijck is.

Pharmacia gheneest door medicamenten.

Chirurgia gheneest door hant-werckinghe.

Die de Medicamenten maeckt ende uytdeelt / wordt ghenoemt Pharmacopæus, van het Grieck woordt *Pharmakòn* medicamentum, dat is Medicament oft Medicijne / en *peio* facio, compono, dat is maken / soo dat Pharmacopæus is te segghen een Medicijn-maker. Pharmacopola is een Medicijn-verkooper/van het Grieck woordt *poleo*, vendo, veneo, verkoopen.

De name die hedendaeghs meest ghebruyckt wordt / is Apothecarius, Apotheker/ komende / doch niet soo eyghentlijck van het Grieck woordt / Theca, dat is dose ofte busse/ willende daer door segghen/ een die alle sijne saken in dosen en bussen bewaert.

Den Apotheker wordt met recht den rechter handt des Doctoors ghenaemt / door dien hy in 't werck moet stellen / het welcke den Doctoor door studie heeft ghelecrt / door erbarentheydt bekomen/ ende met sijn verstant begreepen tot ghenesinghe der krancken. Daerom het is al te vergeefs/ dat den Doctoor gheleert/ erbaren ende conscientieus is ; Wilt den Apotheker een Rabaut wesen/ ende alleen sijn bate soecken/ met benemminghe van de eere des Doctoors / tot nadeel ende schade der Krancken/ ende besmettinghe sijner conscientie. Menghesien dan dat hy de rechter-handt van sijn hooft/ den Doctoor is : soo moet hy niet alleene sorge dragen/ dat hy alle sijne recepten ende

ordi-

ordinantien punctuelijck en volbrenghe / gheene succedanea, ofte quid pro quo ghebruyckende sonder noodt / ende zijn die by andere te bekomen / die halende; maer dat hy oock alle compositien ghetrouwelijck make / sonder yet achter te laten / alle Simplicia uytsoeckende / verlesende / ende schoon makende / sonder eenighe te ghebruycken / die bedorven / beschimmelt ofte veroudert zijn: 't selve is oock van de verouderde compositien te verstaen. Hy en sal oock naer sijn goedt-duncken alderlepe Dispensatoria niet ghebruycken / maer die in Nederlandt (het welcke ghemeynelijck Valerius Cordus is) ofte in die Stadt daer hy woont / ghebruyckt wordt: want in dit stuck ghescheiden groote abuysen. By exempel / Diaphænicum van Bauderon is meer dan de helft stercker dan de Diaphænicum van Cordus: de reden is dese: Bauderon tripliceert de neghen onceen poeperen / niet alleenlijck met den Honigh / maer oock met de Dadelen / Pingelen / Amandelen / die in de selve compositie komen / soo datter hy maer derthien onceen en half Honigh by doet / door dien dat de Dadelen / Pinghelen en Amandelen 22 onceen en half wegen / de welcke met 13 onceen en half Honigh ghevoeght wesende / brenghen uyt 36 onceen / het tripel van neghen onceen poeperen. Cordus en tripliceert niet alleen de 9 onceen poeperen / maer oock 22 onceen en half Dadelen / Pingelen en Amandelen / soo dat hy 49 onceen en half Honigh daer by doet / de welcke met 9 onceen poepers ghevoeght wesende / maken t' samen 103 onceen en half / daer de gheheele compositie van Bauderon maer 45 onceen uyt en brenght: ergo meer dan de helft stercker / het welcke tot groot

Sonder noot en sal hy noyt Succedanea ghebruycken.

Hy en sal alle Dispensatoria niet ghebruycken.

De ghemeyne Dispensatorium niet volghende, kan somtijdts dooden.

groot nadeel der krancken / ende der Doctoren oneere ghescheydt / ende met groote quetsinghe der conscientie des Apothekers / namentlijck komt de krancke door te groote operatie daer van te sterven: dierghelijcke saken zijn in meer andere compositien te vinden. Voorts soo vele het koopen der Drooghen belanght / sal hy alle gierighept uyt sluyten / bykans een ghemeyn ghebreck der Apothekers / ende koopen de alderbeste Drooghen; want daer niet edelder en is / dan des menschen gesonthepdt / de welcke met geen gout en mach op-gheweghen worden / ende een ander doen dat men sich selven soude willen ghedaen hebben; want de sieckte en doet niemant gelt sparen / jae in dien noodt geerne / ende blijhertigh alle dinghen by stellen / daerom moet hy ghetrouwe zijn / ende niemandt daer in te kort doen; want in alle de saken hebbe groot bedrogh by sommighe ghevonden; want boven dien dat sy den Doctor beschaemt maecken / worden sy Dieven ende Moordenaers. Wisser oock sommige Drooghen goeden koop zijn / en sal hy soo veel niet koopen / dat sy ses ofte seven Jaren by hem leggen en versterven. Om de selve reden sal hy oock groote acht nemen / dat de Drooghen / die hy by de Drogisten koopt / niet oudt ende verstorven en zijn: want de Drogisten de Apothekers / en aldus de krancken dickmaels bedrieghen / verloopen de Waren die sy thien / vijfthien / ja twintigh Jaren in hunne huysen hebben ghehadt / door dien syse in groote menichte koopen / als sy ten beste koope zijn / ofte wel veel t' samen ontbieden om de vracht te verlichten / ende aldus komen de Drooghen tweemael verouderen / eens by

Sal geene slechte, maer de beste drooghen koopen.

den

den Drogist / ende daer naer soo langhe in de Apothekers winckels / die nochtans in conscientie schuldigh zijn op haren tijdt die te vernieuwen / ende die beroudert zijn / weck te werpen. Ten laetsten soude ick hem raden / soo hy sorge voor sijne ziele draeght / dat hy yemandt / dies verstaende / ofte immers een gheleert ende conscientieus Man te rade soude gaen / hoe hooghe ende hoe diere hy sijne Medecijne mach verkoopen / sonder sijne conscientie te besmetten / door dien dat sommighe Medecijnen te hoogher prijse / ende diere verkocht worden. By exempel / Lapis bezoar, Confectio hyacinthorum, Laudanum opiatum, Extractum panchymagogum, Aqua theriacalis, &c. welcker ghewin veel te hooghe loopt / ende den tacht van de Theologanten gestelt en gheoordeelt / verre te boven gaet : waer door het gheschiedt dat de arme ende gheemeyne lieden sulcke Medecijnen niet en mogen gebruycken / door de welcke sy somwijlen hun leven souden behouden / langhe sieckten ende groote pijnen ontgaen / ende hunne Familien dus niet gheruineert worden / het welcke grootelijcks teghen de Christelijcke liefde is. Dat hy dan recht wandele / ende dencke dat Godt hem siet / die hem daer naer oordeelen sal / al is't dat hier niemandt over sijne gemengelde compositien oordeel en kan strijcken.

Waer in de konste der Apothekerye gheleghen is.

DE konste der Apothekerije bestaet ende wordt verdeylt in drij deelen : te weten / in de verkiesinghe ende kennisse der Simplicia, die

die wy Kruyden ofte Drooghen noemen. Ten tweeden/in de bereydinghe der selve. Ten derden/in de onder-een-mengelinghe/van welcke dry ick bysonderlijck een naer den anderen sal spreecken / van de verkiesinghe beginnende/ de welcke wordt ghenomen uyt de Planten: Ten tweeden/uyt de Beesten; Ten derden / uyt de Mineralen.

Van de verkiesinge der Planten

ten eersten van de wortelen ende schorsse des selfs, wanneer sy tot het gebruyck uyt der aerde ghedaen vvorden.

Wanneer de vvortelen ghedrooght vvorden.

DE wortelen de welcke onder de planten de eerste plaetse hebben/moeten uyt der aerde getrocken worden / om de selve te drooghen / te bewaren / ende in het gebruyck der medecijne te brenghen(naer het seggen van Dioscorides) in den Herfst/ als de bladeren nu zijn afgevallen/met schoon weder ende volle Mane/ door dien / soo hy seght/dat levendigh sijn ofte vochtigheydt der planten / welcke der planten bloedt is / wederomme daelt in den wortel hoewel andere van andere meyninge zijn/ende seggen dat de wortelen moeten in de Lente uyt der aerde gedaen worden eer de selve in bladeren en stelen weder uyt schieten. De wortelen van Pœonia-manneken tegen de epilepsia moeten in het krancken der Mane uyt der aerde gedaen worden;maer soo den noot ofte yet anders dwinght versche wortelen te gebruycken/ mooght die t' allen tijde des Jaers uyt doen/ ende soo het mogheljck is/ geene nemen die in zaedt staen;mits den wortel als dan weynigh ofte geene kracht en heeft/ en Loutachtigh is:

Wanneer de vvortelen van Pœonia-mas ghedrooght vvorden.

uyt

uyt de welcke ghy / die wel ghewasschen hebbende/ het herte sult weeren/ soo oock uyt alle andere wortelen die ghy begheert te drooghen / sommighe uytghenomen/ die gheene herten en hebben / als Gentiana, Polipodium, Calamus aromaticus, ende meer andere / die van andere Landen komen / als Galanga, Rhabarbarum, China, Ireos, &c. De wortelen die welrieckende ofte dunne van substantie zijn / als Asarum, Apium, &c. sult ghy in eene drooghe door-windighe plaetse droogen/niet in de Sonne/ want hare krachten souden te seer vervlieghen; maer soo de wortelen van dicke substantie zijn / als Brionia, Gentiana, Althœa, Enúla, &c. sult die in de Sonne drooghen/ ofte ist regenachtigh ofte in den winter by het vier / jae soomwijlen in een lauwen Oven; want eer sy drooge souden worden / souden beschimmelen / ende haer krachten verliesen. Nu ghedrooght wesende/ sult die in eene drooge plaetse op-sluyten. Die dunne van substantie ende welrieckende sijn/ behouden hunne volle krachten ghemeynelijck maer een Jaer / ofte wat meer / tot dat sy hunne reucken verliesen. De andere die dick van substantie zijn/ dry ja oock veel meer Jaren. De schorssen van boomen / als Cortices tamarisci, &c. moeten af-gheleesen worden / als de bladeren nu gheballen sijn. De schorssen van vruchten moeten gedrooght worden van rijpe vruchten. De schorssen van wortelen / als de bladeren nu beginnen te vallen. De schorssen van boomen ende tacken worden af-getrocken ende ghedrooght / als de boomen in hare meeste jeucht staen.

Hoe welrieckende vvortelen gedrooght vvorden.

Wanneer de schorssen moeten ghedrooght vvorden.

Wan-

Wanneer de Kruyden, Bloemen, en Zaden moeten af-gepluckt worden om die te gebruycken en te droogen.

DE bequaemste tijdt om de Kruyden te plucken ende te droogen/ is/ als de Kruyden in hare bloemen staen ofte als de bladeren aldergroenst / aldergroenst / ofte meest welrieckende zijn/ die gheene bloemen ofte zaet en hebben / als ruta muraria cæterach, &c. als de bladeren aldergroost zijn/ende worden ghedrooght in de schaduwe / ende bewaren hare krachten een Jaer ; maer soo ghy de Kruyden groen moet ghebruycken/ mooght de selve bykans t' allen tijde des Jaers af-plucken.

Wanneer de bloemen ghedrooght vvorden.

De bloemen moeten gedrooght worden/ als sy nu geheel open zijn/ uytghenomen Roosen / de welcke ghepluckt ende gedrooght worden / noch zijnde in't botten. Alle gedrooghde bloemen worden bewaert een Jaer/ en sommighe noch langher / als Camomille ende Melilote, ende alle andere/ soo langhe sy hunnen goeden reuckende smake behouden/ t' welck men oock in de Roosen siet / als sy wel bewaert en op ghesloten worden: want sy hunne reucke somtijdts wel drie oft vier jaren bewaren.

Wanneer de vruchten ghedrooght vvorden.

De vruchten worden ghedrooght als sy rijp zijn (ten ware men de selve onrijp begheerde / als Mispelen, Sorbi, &c.) ende niet als sy beginnen te verdorren. Uyt de selve rijpe vruchten worden de zaden uyt-ghehaelt / als uyt de Queen / ende alsoo ghedrooght. Het zaedt wordt een deel van de vrucht gherekent. Andere zaden die in gheene vruchten besloten zijn als Denckel / Annijs / etc. worden rijp wesende / in de schaduwe ghedrooght. De meesten-

deel

deel der Schrijvers seggheu/ dat sy alle Jaren moeten verandert worden / maer aenghesien datter veele zaden / dry Jaer oudt wesende ja sommighe meer/ghezaept zijnde/komen huns ghelijcke voorts-vrenghen / is het selve valsch: want daer en kan niet yetsijns ghelijcks voorts vrenghen/ ten zy het noch in sijne krachten bestaet: jae Veldt-salaet moet twee Jaren oudt wesen om te zaeyen/ofte anders daer sal weynigh ofte niet voorts komen / jae men siet dat sommighe zaden vijf ofte ses Jaren in d'aerde ligghen sonder bederven / ende de aerde omghewoypen wesende / voorts komen. Hier uyt volght dat het niet van noode en is/ alle zaden alle Jaren te veranderen;want oock Meloen-zaedt / teghen het welcke sy het meest hebben om sijne vettigheydts wille/ twee Jaren oudt wesende / wast / ende vrenght vruchten voort; maer sulcke Schrijvers zijn al Meesters sonder experientie / die manneken nae manneken schrijven sulck sy in andere boecken vinden.

Wanneer de zaden gedroogt worden.

Van de drooginge der Beesten,

ende deelē des selfs, en de verkiesinge der selve.

SOmmighe ghedierten worden in de Medicijne ghebruyckt/ende tot het ghebruyck gedrooght / sommighe gheheel / als Cantarides, Bufones, Scincus marius, Viperæ, Lumbrici, Momia,het welcke zijn ghedrooghde ende ghebalsemde menschen / komende uyt Egypten / door den kracht des balsems op-ghedrooght/ anders konnen soo groote lichamen qualijck ghedrooght worden sonder verrotten:de andere bovengemelde lichtelijcker om dat sy kleynder ende drooger zijn/aldus oock de deelen des

selfs / als Castorium, Sanguis hirci, Pulmo vulpis, &c. ghelijck oock de excrementen, als haer / dreck/schoenen/als Ungula alcis, Hertshoorn / Oliphants-tanden / welcke laeste om dat sy hart van substantie zijn / bewaren seer langhe maer die vochtigh zijn/weynigh tijdt. Dese ghedierten ofte deelen des selfs / moeten ghenomen worden niet van oude/magere ofte carongnien/ maer van gesonde lichamen.

Wat Mineralen sijn, ende verkiesinghe der selve.

MIneralen noemtmen al wat uyt de aerde wordt ghegraven / als Goudt / Silver/ Tin/ Loot/ Stael/ Quicksilver/ etc. dus oock alle de edele ghesteenten/als oock alle aerden / als Bolus, Terra lemnia, Terra cimolia, Terra rubra, &c. die alle seer lange bewaren: van welcke Mineralen ende aerden men de suyverste ende schoonste moet ghebruycken.

Van de bereydinge der Simplicia en in hoe veel deelen dese bereydinge bestaet.

PRæparatio, ofte bereydinghe der Simplicia, is de medicamenten tot de konste gebruyck ende menghelinghe bequamer te maken. Dese bereydinge bestaet in 38 deelen ofte manieren/ te weten / tritura, cribratio, dissolutio, mollitio, duratio, liquatio, calefactio, siccatio, humectatio, infusio, nutritio, expressio, confricatio, succorum extractio, distillatio, coctio, despumatio, clarificatio, colatio, aromatizatio, coloratio, exceptio, sigillatio, formatio, depositio, conservatio, conditura, fartura, putre-

trefactio, frixio, assatio, ustulatio, extinctio, suffitus, purgatio, excorticatio, lotio, ende andere dierghelijcke / die ick alle in't bysonder sal uytleggheu.

Trituratio.

Van het stampen der Medicamenten.

TRituratio, dat is stampinghe / dient om de Medicamenten tot sijn poeyer te brenghen / om dus alle Simplicia, bequamer met malkanderen te menghelen.

Dry manieren om *medicamenten* tot poeyer te brenghen.

Dese gheschiedt op dry manieren / d'eerste manier gheschiet in een Metalen Mortier met een ysere stamper / waer door alle drooghen / hoe hart dat sy oock sijn / tot fijn stof / en poeyer worden gebrocht. De tweede maniere gheschiedt op een harden steen van porphyr, ofte marber, op welcke alle mineralen, ende edele ghesteenten / met een mollet / ofte wijf-steen / ghelijck de Schilders hare verwen wijven / met Roose-water / ofte eenigh ander nat / tot kleyn ende ontastelijck stof worden ghewreven / ende gedrooght zijnde / by andere poeyeren gemengelt / ofte bewaert tot het gebruyck.

Redenen waerom de mineralen op een porphyr gewreven worden.

Dese mineralen / ofte ghesteenten worden om dry oorsaecken dus ghewreven: Ten eersten / om dat sy in eenen metalen mortier soo fijn niet konnen gebreven worden / sonder een deel van het koper mede af te wijven / het welcke in 't lichaem ghenomen / een vergift is. Ten anderen / om dat de mineralen van aerdtsche / ende grove deelen zijn / ende dat sy daerom tot den grondt niet konnen door-dringhen / 't zy dat sy

door konste tot het alderminste stof worden gebracht. Ten derden / op dat het subtijlste deel der edelen ghesteenten door het stampen niet en soude verbliegen. De derde maniere van stampen ghescheedt in een marberen oft steene mortier/in de welcke met een houte stamper de verscke bloemen/ krupden/ ende wortels tot Conserven worden ghestampt/ suycker daer onder gemengelt wesende/ofte de ghezoden krupden/ dienende tot het maken der Cataplasmen; als oock de gezode ende raeuwe wortelen tot natte ende drooghe Conserven/als zijn Radices enulæ ende Symphiti majoris, &c.

Alghemeyne maniere van stampen, om in alderleye Compositien te onderhouden.

Alhoewel ick klaerlijck in de beschrijvinge des Triakels sal betoonen/hoe alle Drooghen bequamelijck moeten en konnen gestampt worden / oock de taeye / vette ende vochtighe Gommen / die men van oudts placht te smilten met wijn / waer door hare krachten seer wierden verminderd; midts dat de Ouderlinghen dit stampen niet geproeft en hebben/meynende dat sy met veele andere drooghe saecken niet en kosten ghestampt worden. In den eersten sult ghy alle het ghene dat hart ende taey is / tot een grof poeyer stampen / eer ghy daer eenighe andere saken by doet/welcke zijn harde houten/wortelen / Jae oock sommighe krupden/ bloemen/ zaden/ gelijck als soude mogen wesen Guajacum, triasantala, lignum aloës, spicanardi, schæmanthum, stœchas, semen thlaspi, nuces cupresi, &c. Want al schijnt het teghen reden/ ende

ende konst te wesen/sommighe van dese langhe te stampen / om dat sy wel-rieckende zijn / ende door het lange stampen hare krachten schijnen te verliesen : nochtans om de taeyheydts wille/ is men gedwongen den gemeynen regel te buyten te gaen/ soude men nochtans die tot kleyn poeyer brengen / gelijck in de boven-geschreven genoeghsaem blijckelijck is. Dese tot een grof poeyer ghestampt wesende / sult die dunne ende teere wortels daer by doen / ende dus stampen tot dat sy oock gebroken sijn/daer nae alle andere kruyden / bloemen / zaden / teere bruchten ende wel-rieckende dingen daer by mengelen/ende die soo lange t'samen stampen/tot dat sy bequaem zijn om door te sijten: alle Drooghen nochtans / die sulcks van noode hebben/eerstmael met een schare door-snijdende. Soo verre nochtans de Compositie groot is / als Triakel ofte Methridaet / oft datter veele zaden inkomen / wacht u die altesamen te stampen. Want om hunne vettigheydts wille soude den zeef toeslupten / ende soudt groote moeyte hebben / om die in sijn poeyer te brenghen ; maer mengelt altijdt de vette zaden met eenighe drooghe saecken / de welcke malkanderen sullen helpen/ ende dus oock het aenhanghen aen den mortier ende Stampen beletten ; Soo verre daer veele drooghe Simplicie inkomen / als in de Triakel / etc. kondt daer alle gommen oock bequamelijck by doen/ die sonder moeyte den Tems sullen passeren / als zijn olibanum, mastix, bdellium, oppopanax, ammoniacum, galbanum ; storax, en meer andere / wel wachtende nochtans van niet te veele t'samen in te doen ; maer soo daer compositien komen / in welcke gheene oft weynighe

Hoe de vette Gommen tot poeyer gebracht worden.

nighe drooghe saken inkomen / moet de selve / zijn sy drooghe / bysonder stampen / soo niet / moeten met wijn / ofte eenigh ander nat ghesmolten/ende soo met andere in de compositien ghemenghelt worden : andere seggheu in een warme Mortier / met eenen heeten stamper ghedissolveert / ende soo met andere gheincorporeert worden. Komt in de compositie scammoneum, ofte diagridium, sult die bysonder in den mortier / eerst met wat olie van soete Amandelen vet ghemaeckt / soetelijck wrijven/ ende door den Teems sijten/ ofte niet/ hebt ghy weynigh/ ende is sy suyver. 't Selve sult ghy met den Aloë doen/ komt daer Myrrhe by/ als in de pilulæ Ruffi, om dat sy vochtich is / ende den Aloë drooghe/ wrijft die t' samen / ende sult die ghemackelijck tot poeyer brenghen. De pulpa colocinthidis moet oock bysonder gestampt worden met Olie van roosen / soo te gen het stuyven het aenhangen aen den Mortier / als om die te corrigeren/ van te voorzen nochtans eerst met een schare doorsneden wesende heel kleyne / die heel fijn zijnde / mooght daer de andere ingredienten by doen / ten ware ghy trochiscos alhandali naemt / de welcke ghepreparceerde colocinthis zijn. Saffraen om zijne vettigheydt ende vochtigheydts wille / moet ghedrooght zijnde/ oock bysonder gestampt worden. Amber, Muscus, ende Camphora moeten altijdt ghewreven worden met wat van de poeyeren van de compositie, daer sy inkomen / om dat sy aen de Mortier ende stamper niet en souden aenhanghen. Geslagen goudt ende silver wordt altijdt ghemenghelt / (ofte in de poeyeren als ghy die soo bewaren wilt / als de compositie ofte confectie nu sijne con-

Hoe *Diagridium* en *Aloe* ghepoeyert wordt.

Hoe *Colocinthis* ghestampt wordt.

Hoe Saffraen ghestampt wordt.

Hoe gout en silver ghemenghelt wort.

consistentie heeft/ ende alderkaetst; want in de poeyeren gemengelt wesende/ breeckt het gout ende silver meer/ende en wordt in de confectie als-dan soo niet ghesien. Wilt gy racu loot tot poeyer brenghen: neemt dunne lootte platen/ laet de selve dry daghen in stercken Wijn-azijn weycken/ende stampt he t dan in een koperen mortier/ofte neemt vijlsel van loot/ stampt het in den mortier met wat Wijn-azijn/ sult het oock wel sonder weycken tot poeyer brenghen.

Hoe racu loot ghepoeyert wordt.

Cribratio. 2.

Van het siften der Poeyeren.

SOo veel als het sifteu aengaet/daer en valt niet veel te seggen/dan dat de cordiale poeyeren door de alderfijnste siften moeten tot twee keeren toe gesift worden/op dat dus de krachten der selver te beter tot het herte soude komen/ende doordringhen: dus moeten van ghelijcken de poeyeren van Confectien en Opiaten, als Triakel en Methridaet ghesift worden. Poeyeren dienende tot de Maghe/ofte tot purgeren en hoeft men soo sijn niet te stampen/ uytghenomen Colocinthis, die grof ghestampt de darmen schadelijck soude wesen/ ende door hare lichtigheydt blijven aenhanghen/ tot seer groot nadeel. Lytargirium auri, en argenti moeten heel soetjes tot tweemael toe door den alder-fijnste zeef ghesift worden/ want grof door ghesift en soude in het koocken niet wel konnen stillen/ noch in het roeren/ makende Nutritum; daerom sifteu dit sommighe door een dichten doeck/ legghende daer sommighe loode bollekens bij/om het stoppen des doecks te be-

Mage en purgeren de poeyeren moeten niet heel fijn zijn.

Waerom Colocinthis heel fijn moet zijn.

te beletten; maer soo ghy doet / soo ick boven seyde / is niet van noode dese groote moeyte.

Tweede maniere van siften.

Daer is noch een ander maniere van siften / doch niet eyghentlijck siften ghenoemt / hoewel het door den Teems moet passeren / door dien het door kracht met een lepel wordt door gheslaghen: dus wordt de Cassia fistula, doorgheslaghen / ghezoden krupden / wortelen / ende alle andere vochtighe saecken / ende wordt bequamer Extractio pulpæ, dan Cribratio ghenoemt. Door het laetste soete / bittere ende cordiale poeyeren moeten hare bysondere zeven hebben.

Dissolutio. 3.

Van het dissolveren, ontbinden ofte mengelen der drooge saken met natte.

Waerom *Dissolutio* gheschiet.

Tweederley *Dissolutie* door het vier, ende in den mortier door vochtigheydt.

Dissolutio, is anders niet dan eene ontbindinghe ofte menghelinge / soo der simpele als gheromposeerde medicamenten / met eenighe vochtigheydt ofte nat. De reden der Dissolutie is / eensdeels op dat de Medicamenten te beter inghenomen souden worden: ten anderen / op dat de krachten / der selve te beter soude doen dringen / ende te bate komen de kranke deelen. De Dissolutie is tweederley / een door het vier / als Manna / Suycker / Succus acaticæ, Hypochistidis, Opium, &c. met eenighe vochtigheydt; d'ander sonder vier in den Mortier / als Theriaca, Diaphenicum, &c. met eenigh Syroop / Water / ofte Decoctie.

Molli-

Mollitio. 4.

Van de sacht-makinge der Medicamenten.

SAcht-makinghe is een middel ofte manière / waer door soo de Simplicia, als de ghecomposeerde Medicamenten sachter worden ghemaeckt / het welck op twee manieren ghe-schiedt: Ten eersten daer by voeghende eenige vochtigheydt / ghelijck de Pillen / die sachter worden gemaeckt met het by-doen van eenigh Syroop / de Salven ende Plaesters door toe-doen van Olie: Ten tweeden / door de kracht des viers / als hoornen / naghelen der ghedierten / jae oock het yser selve / het welcke wordt door het vier versacht. Door vochtigheydt. Door vier.

Duratio. 5.

Van de hart-makinghe der Medicamenten.

DE hart-makinghe is het boven-geschreven t' eenemael contrarie / welcke op dry manieren gheschiedt. Ten eersten / door by-menghelinghe der drooghe poeren / als in de Electuarien, Pillen / ende dierghelijcke ghe-schiedt: Ten tweeden / door langhe koockinge ghelijck in de Syropen / Tabletten / Saven / Plaesters / etc. Ten derden / door de koude / als in de Olien Salven / Heuningh / gesmolten Suycker / etc.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf urn:nbn:de:hbz:061:2-134214-p0061-6 DFG

Liquatio. 6.

Van de smiltinghe der Medicamenten.

SMiltinghe is een saecke die door koude is hart geworden / ende ghestolt / vloeyende te maecken / ende te smilten door de hitte. Liquatio is hier in verschejden van dissolutio dat de Liquatio altijdt door hitte ghescheydt / soo des viers / als der Sonne / maer de dissolutio ghescheyt sonder hitte / als diacatholicum met decoctie van senen: Ten anderen heeft de Liquatio geene op-gevoeghde vettighept van doen / ghelijck verckens-reusel / osse-vet / boter etc.

Calefactio. 7.

Van der warm-makinghe der Medicamenten.

DE warm-makinghe is in de Medicijne seer van noode / soo op dat de krachtē der saecken / die te wercken gestelt worden te beter inde vochtighept / daer sy in wercken / souden uytghetrocken worden: Ten anderen / op dat de door-gietinghe / ofte deur-perssinghe te beter soude ghescheiden; Want alle ghestolte ofte koude saecken worden seer qualijck door-ghegoten ofte uytghepersst.

Exsiccatio. 8.

Van de drooginghe der Medicamenten.

DE drooginghe is eene verteringhe van de overtollighe ofte schadelijcke vochtighept: de

de oorsaecke waerom men droogh / is om dat de vochtighepdt walghelijck is : ten tweeden / dat sy haest doet verrotten : ten derden/om dat sy belet het stampen. De drooghinghe der teere saecken gheschiedt in de schaduwe / ofte in den windt / der grove ofte seer vochtighe/ door de Sonne oft het vier.

Droogin-ghe in de schadu, in de Sonne, en door het vier,

Humectatio. 9.

Van de vervochtinghe der Medicamenten.

VErvochten is eenighe saecke met nat besproepen / dit vervochten is tweederley / superficieel ende essentieel. Superficieel is waer mede men de Drooghen maer wat besproept / ghelijck in de Roosen ghescheiedt / om die te bewaren dat sy van de wormen niet en worden op-ghegeten/ die/ als sy drooghe zijn / met Wijnazijn worden besproept/ ende dan op het vier wederom opgedrooght. Essentieel is / als de gheheele substantie in eenighe vochtighepdt te weycke wordt gestelt/het welcke oock Infusio wordt ghenoemt.

Infusio. 10.

Van de infusie ofte weyckinghe der Medicamenten.

INfunderen is een droogh medicament in een bequaime ende ghenoeghsame vochtighepdt te weycke stellen / de vochtighepdt der ziedende heet op over-gietende / latende 't selve dus staen in een warme plaetse / tot den voor-ghe-

schreven

Dry redenen waerom men infundeert

schreven ende besteenden tijdt. De reden waerom men infundeert / is drijderley: Ten eersten / om het quaedts te weeren / ghelijck als Semen coriandri, en Radices elulæ worden in Azijn ghewerckt / eer men die ghebruyckt. Ten tweeden / om de deught ende krachtene rmeerderen. Ten derden / om de krachten der Medicamenten in het nat / daer het inwerckt / in te drucken / ende in te stoten. Die hunne krachten superficieel, ende in het bovenste hebben / ende dun van deelen zijn / moeten weynigh gewerckt worden; maer die hunne krachten in het binnenste besloten hebben / hart ende houtachtigh van deelen zijn / als Guajacum, Sassafras, &c. moeten langhe ghewerckt worden.

Nutritio. 11.

Van de voedinghe der Medicamenten.

DE Nutritie is een specie van infusie / door de wercke de Medicamenten / door eenighe vochtigheydt / namentlijck warm ghemaeckt wesende / worden als vergroot: dus seght men het Gout-gelit met Olie en Azijn ghevoedt te worden / ende daer van komt oock de name van Unguentum nutritum: dus wort oock door wercken vergroot Gummi tragacanthum, en Semen cydoniorum.

Expreßio. 12.

Van de uytpersinghe der Medicamenten.

DOor de uytpersinge wort het nat van het droogh / het dick van het subtijl af-ghescheyen-

scheyden. Dese uytpersinghe gheschiedt ofte door het verdouwen met een houten spatel/ofte door de handen/als in de decoctien der Syropen / en Apozemen, ofte door een persse met kracht / als in het uytperssen der Sappen / der Kruyden / Extracten ende Olien/ als van Amandelen / Notemuscaten / etc.

Confricatio. 13.

Van het t'samen-wryven der Kruyden, het vvelcke voor het doorgieten der Decoctien gheschiedt.

ALle Decoctien/eer sy noch laeu ofte warm wesende/ door ghegoten worden/namentlijck als daer *Capillaria* inkomen / moeten de kruyden der selve met de handen ghewreven worden / op dat de kracht in de selve noch besloten zijnde / daer beter soude uytgaen. Andere saken worden oock somwijlen ghewreven/ om te beter te insunderen / om sacht ofte pet vochtigh te maken.

Extractio succorum. 14.

Van de uytreckinghen der Sappen.

UYt wortelen / kruyden / bloemen/ bruchten/etc. naer dat sy ghestampt/gebroken/ ofte ghescherft zijn / wordt ofte door handen / ofte ghelweldt der persse 't sap uytgeperst: waer van sommighe ghedrooght worden / ofte door de Zonne / ofte door een kleyn vierken/die latende uyt-wasseinen ; tot dat sy soo drooghe zijn dat men daer koeckhens kan af maecken / ende

ende soo droogh bewaren / ghelijck men succus acaciæ, glycyrrhisæ, hypocystidis, opium, succus absinthii, ende eupatorii doet / welcke twee laetste in de pilulæ aggregativæ komen. De andere sappen worden bloeyende bewaert / waer van sommighe worden klaer ghemaeckt door nedersinckinghe staende in de warmte ofte Zonne / als succus limonum, cydoniorum, pomorum, tussilagins, acerosæ: Sommighe een wallekken opsiedende / ende soo door eenen wollen doeck ghegoten / als aller kruyden / sappen / weynige uytgenomen de welcke om hare slijmachtighepdt / niet en konnen uytgheperst worden / ten zy de kruyden eerstmael ghestampt / heel heet ghemaeckt worden / ofte in eene kelder 24 uren staen / waer veele van hunne slijmighepdt verdunt ofte vergaet / ende dan worden sy als d' andere uyt-gheperst / op-gezoden / ende dan door den wollen doeck ghegoten / als borago, buglossa, portulaca, &c.

Maniere om *succus eupatorij* en *absinthij* te maecken.

Hoe men sap van *borago* en *buglossa* uytperst.

Distillatio. 15.

Van het Distilleren der Kruyden, ende andere Medicamenten.

De Distillatie is een uytreckinghe van de dunste vochtighept oft sap / door de kracht der hitte ghescheydende door het vier ofte sonne / door nederdalinghe ofte opklimminghe ofte om beter te seyghen. De distillatie is eene uytdampinge / de welcke door de hitte om hooghe ofte nederwaerts wordt ghedreven / waer door dese dampen / door de omstaende koude in bloeyende vochtighepdt worden verandert / mede brenghende de krachten der saken / waer uyt

uyt de selve dampen rijsen / welcke tweederley zijn / te weten / water en olie / welcker beyde manieren ick in't kort sal beschrijven / ende de instrumenten die men daer toe ghebruyckt.

Ghenerale maniere om wel te distilleren, ende de Instrumenten des selfs.

EEr ick de maniere van distilleren beschrijve / soo sal ick eerste de Instrumenten / die men daer toe ghebruyckt / verhalen / de welcke ses-derley zijn / te weten om water te distilleren. Het eerste Instrument wordt ghenaemt Refrigeratorium, het welcke eene kopere ketel is / hebbende boven van de selve stoffe een opgaende buyse / waer op een helm komt / die rondtomme ombanghen wordt van een ander ketel / de welcke met kout water gevult wordt / om de opklimmende dampen te verkoelen / ende in water te doen veranderen / hebbende onder een krane / om het water / als het heet is / af te laten / waer op wederom kout water / als eerst / wordt opghetoghen. Wat *Refrigeratorium* is

Het tweede Instrument noemen wy hier te Lande een klocke / de welcke boven met een punt opgaet / hebbende beneden rontomme een gote / in de welcke de af-loopende wateren vergaderen / ende door een uytsteeckende beck ofte buyse uyt-loopen / de welcke van loot ghemeynelijck wordt ghemaeckt / maer seer qualijck / om het vergift des loots wille / met eenen looden bodem / op welcke de boven-ghescheyden klocke past / in welcke bodem de krupden ghekapt ofte ghesneden / worden inghelept: desen bodem staet op zant op tichelen ghelept / welcker juncturen op breede yzere barren ofte gerden Tweede Instrument de klocke.

den komen. Andere beter beraden/maek enden bodem van roodt koper gheheel vertint / ofte loot heel dick vertint / of den bodem met een dunne tinne plate op gesoldert (hoe wel het loot van den bodem aen de distilatie niet guaets en kan doen) ende opstaende kappe ofte klocke van Tin/ofte soo ick andere gesien hebbe van geel koper heel vertint.

Derde Instrument, de Slange.

Het derde Instrument is het eerste heel gelijck / uytghenomen dat den ketel binnen vertint is/hebbende boven een ghemeynen koperen Alembick oock vertint / wiens mont ofte byuse wort in een kopere Slange in gebracht/ ofte veel beter in een Slange van tin/die door een tonne vol kout water loopt/ om de geesten te verkoelen.

Vierde Instrument, aerde kolve met een glasen helm.

Het vierde Instrument is een aerde kolve/ staende op een ysere rooster op het vier / hebbende boven een glasen helm.

Vijfde Instrument, staende in't zandt.

Het vijfde Instrument is een steene / aerde/ ofte glase kolve/met een glasen helm of Alembick / welcke kolve in een ander aerde ofte koper vat ofte pot / in zant of in asschen staet/ op dat den brandt des viers daer teghen staende/ de ingeleyde materie / die men distilleert / niet en soude verbranden.

Sesde Instrument, balneum Mariæ.

Het sesde Instrument is het voorgaende heel ghelijck / behalven dat in plaetse van zant de kolve in siedende water staet / ofte naer sommige maer in de dampen van het siedende water / welcke distillatie Balneum Mariæ wordt ghenoemt. Welcke van de ses boven ghescheven Distillatien / ofte Instrumenten tot het distilleren der kruyden en bloemen men moet ghebruycken / staet ons nu te bemercken. Ick en kan niet loochenen/ofte het Balneum Mariæ

is eene

is eene distillatie / door welcke de wateren alderminst naer den brandt riecken en smaken / (doch alderonlanghst bewaren) hoe wel ick verscheyde malen de krupden daer in soo verbrant ende zwart hebbe ghevonden, als eenighe / die in zant staende / souden konnen wesen ; want siet men niet wel toe / ende te langhe laet distilleren / het heet water sal soo wel als het zandt de krupden verbranden / ende een empireuma verooraken: al is't nochtans dat ick bekenne; dat het Balneum Mariæ minst empireuma kan veroorsaecken: soo ben ick nochtans van ander opinie / als veele Schrijvers / namentlijck alle de Chymisten , als oock Meester Laurens Catelan Apothicaire van Monpellieris is / die in sijn Tractaet van de ghedistilleerde waters / de vijf eerste Instrumenten verwerpt tot de distillatie der krupden ende bloemen / vooraghbrenghende tegen elck sijne redenen ende abuysen / die in de distillatie gheschieden ; maer om het abuys wille wert het ghebruyck: Ick sal het abuys weeren / ende het ghebruyck laten / den onnoodigen kost ende tijdt-verlies sparen / die in het Balneum Mariæ gheleghen is. Soo dan om ons fondament te stellen / segghe dat de heete en koude krupden / met verscheyde Instrumenten behoorden gedistilleert te worden : de heete krupden als Salvia , Majorana, Beronica, Rosmarinus, Hylophus, &c. klein ghekapt wesende / met heet water recht overgoten zijnde / ende een dagh ost twee gheinfundeert met het refrigeratorium , 't welck binnen heel vertint is / met een tinnen helm / ende tinne opgaende buyse / met een koper Ketel beset / om de dampen te verkoelen / op dat het gedistilleert water van het koper niet fenijnighs afentrec-

ke / maer soo veel waters af-treckende als de kruyden wegen / oft daer ontrent / het mergh met soo weynigh vochtigheydt overblijvende / dat het / op het vier staende / niet en verbrande / met geen opjagende vier / als oft men een Osse brade / maer de middelmaet altijdt houdende / dat de distillatie niet en loopt / maer de een druppel de ander verbeyt.

De koude kruyden met het Balneum Mariæ, doch om dat een yeghelijck de Instrumenten niet en heeft / veel tijdts moeyte en kosten hier toe van doen zijn / ende dat het meeste is / oock maer het schrijven van de principaelste Distillateurs / als oock den voornoemden Catelan) om dat dese wateren haest hare kracht verliesen ende bederven / in aerde / verloode ofte steene kolven / in de welcke de ghekapte kruyden / sonder eenighe by-ghedaen vochtigheyt worden ghedaen / boven hebbende een glasen helm / in het zant / ofte wel met een tinne klocke / hebbende onder een roode koperen bodem / soo ick boven ghesepdt hebbe. De redenen deser twee verscheyden Distillatien / stelle ick dese: De kruyden volsappigh / ende kout van aerdt / als Suringh, porceleyne, Latuwe, Endivie, Solanum, &c. hebben alleene hunne krachten in het sap / en niet in de substantie des kruydts (hier om is't dat sommighe raden / uyt deselve het sap uyt te persen / ende het geklaert sap te distilleren) 't welcke men klaer bevint soo te wesen / want het sap daer uyt ghedrooght zijnde / men bevindt die sonder reucke / smaecke / ende kracht / ende daeromme en worden sy in de medicijne / ghedrooght zijnde / niet gebruyckt / dan met abuys / ende daeromme en hebben sy maer eene uytdampinghe der sappen van doen / 't zy door

Waerom de heete kruyden anders moeten gedistilleert worden als de koude.

door het Balneum Mariæ, 't zy door de kolve in het zant ofte assche/'t zy door de tinne klocke; want tusschen de tinne klocke ende de kolve in het zant/ en is geen onderscheydt. Want alle het ghene dat sy teghen de klocke segghen/ en raeckt maer het loot/waer van de selve wort gemaeckt/het loot in tin veranderende / ghelijck men die uyt Engelandt nu brenght / seer fraey ende konstigh ghemaeckt / vallen alle hunne teghen-reden niet een slagh om verre/ ende de klocke blijft een met het vijfde Instrument / het welcke de voorseyde naest het Balneum Mariæ, prijsen: ende aenghesien/soo ick boven seyde / door quade toesicht / soo wel in het een als in het ander Empireuma kan ghescheyden / soo kan oock/ soo wel in het een als in het ander door goede toesicht niet ghescheyden/hoewel ick bekenne dat het in het zant eer ghescheyden kan: dat men daerom nochtans de klocke sal verwerpen / en is niet betamelijck / noch redelijck. Boven dien de kruyden en zijn soo teer niet als de selve hun laten voorstaen / ende veel min dat de kracht der waeren daeromme sal verkeert worden. Wat delicate monden / oock in groote Heeren huysen hebben opt bebondē datter vleesch en vleeschsop / dat vijf uren lanck in kopere vertinde potten heeft ghezoden (jae oock in onvertinde) nochtans met veel zoudt / 't welcke het koper door eet na het selve hebben gesmaeckt; want het koper en gheeft sijn koperachtigheydt in water soo licht niet uyt / 't en zy datter eenighe suerigheydt by komt/ofte sonder roeringh e stille staet/ als het doet in eenige Olie ofte vettigheydt ghelijck de Orcanette/ die hare roode verwe in gheen water / maer in olie lichtelijck

uytschiet. Te Parijs staet het water in kopere vaten/daer gesept Fonteynen / uyt de welcke de heele Familie drinckt/ende met het welcke sy alle hunne spijsen koocken / nochtans en hoorde ick daer niemant klaghen/dat het water na het koper smaeckte.

Heete kruyden moeten door infusie met het Refrigeratorium ghedistilleert worden.

Ick kome tot de distillatie der heete ende wel-rieckende kruyden/ die ick segghe/ dat sy behoorden te gheschieden door infusie / na de maniere die ick boven seyde / door het Refrigeratorium, ende niet door het Balneum Mariæ, door dien dat de kracht der heete kruyden / ende veele der wel-rieckende niet alleene in het sap der selve / maer oock in de substantie is gheleghen / het welcke men kan besproeyen / dat sy ghedrooght stercker van reucke zijn / dan als sy groen waren: de roode Roose geeft ons daer van klaer getuygenisse/ die liefsellijcker rieckt drooghe dan groene/ ja groene is sy als sonder reucke / welcke kracht door dien sy in het centrum / ende in de substantie light / kan met eene laeuwe dampinghe uytghetrocken worden. Ick laet staen het zout / water van de heete ende wel-rieckende kruyden meer dan de koude zijn doorsien / ende al-hoewel het Sal fixum niet op en klimt / nochtans door dese weyckinge ende kookinge deelt het wat van sijne krachten mede aen de uytdampende wateren / met het welcke het Sal volatile sich kan vermengelen ende t'samen opklimmen / het welcke in het Balneum Mariæ niet gheschieden kan. Dat den voornoemden Catelan seght/ dat Alsem-water ghedistilleert in Balneo Mariæ bitter is / ende met ander Instrumenten sonder eenige bitterheyt ende soet/ ende dus berooft van de krachten der selve/ is

onwaer-

onwaerachtigh. Dese disputе hebbe te Wenen in Oostenrijck met de vermaertste Distilleerders ende Doctoors ghehadt / ende betoont het selve valsch te wesen / want hebbe hun laten Alsem in Balneo distilleren / ende ick hebbe met het Refrigeratorium, nae de manière boven verhaelt / ghedistilleert / ende aldus veel bitterder water uptghetrocken / dan het hunne was / het welcke sy moesten bekennen / jae en hebbe gantsch gheene bitterheydt in het hunne bevonden 't welcke ick oock daer nae verscheyden male / hebbe beproeft; maer oft het nu / soo den voornoemden seght / vier ofte vijf mael op sijn mergh herdistilleert wesende / ('t welck de Alchymisten cohoberen noemen) bitter valt / en hebbe ick niet beproeft; soo het nochtans bitter valt / segghe dat het mijne oock soo herdistilleert / noch bitterder sal wesen aenghesien het selve ten eersten keere bitterder was. Uit al dan met reden ende onderbindinghe bevestight zijnde / sluyte hier uyt / ten eersten dat de tinne klocke met een goede toesicht het Balneum niet en wijckt: Ten tweeden / dat het water van de heete ende wel-riechende kruyden / die / gedrooght zijnde / hunne reucke behouden / met het Refrigeratorium gedistilleert / te boven gaet het water door Balneum Mariæ gedistilleert / mits de vesica oft ketel heel vertint wesende / en d'opgaende buyse en helm heelvan tin. Soo veel als de distillatie van Caneelwater belanght / Catelan verwoypt Matthiolus, die dat in Balneo Mariæ distilleert / seghende dat het selve in zant behoorde te ghescheyden / door dien dat het Balneum niet heet genoegh en is om de krachten der Caneele op te jagen; maer nochtans om dat den selven Ca-

Valsche opinie dat men geen bitter Alsem water kan distilleren, als met het balneum.

Caneelwater distilleren.

telan seght/ dat de Olie van Caneel moet met het Refrigeratorium gedistilleert worden/ door dien het zant niet heet ghenoegh en is om de Olie op te jaghen/ soo segghe ick/ dat het water met het selve Instrument mach ofte behoorde ghedistilleert te worden: want wat is't dat het Caneel-water wit maeckt/ dan de Olie daer onder vermenghelt / ende en smaeckt de Olie naer het koper niet (doch daer en is geene vreese daer van / alles Tin ofte vertint wesende / soo wy boven seyden) 't welcke nochtans/ soo voren oock gheseydt is/ maer altijdt de Olie groen maeckt / ende bederst / dan het water/ soo en sal het water naer het koper niet smaken: soo verre het nochtans naer het koper smaeckt / 't welcke met de Olie uytloopt/ soo sal noodtsaeckelijck de Olie veel meer naer het koper smaken. Hier moet Catelan springhen ofte baeyen / ofte een ander Instrument wijsen / om de Olie te distilleren. Ten anderen/ hoe meer Olie datter met het Caneel-water vermengelt is / hoe het water witter is/ ende vervolgens krachtigher/ ten zy dat men de Olie wilde af-scheyden / het welcke de pijne niet weert en is / ten zy ghy veel Caneel t' samen distilleert: Ten derden / voeght daer by/ datter geen soo slechte Distilleerder en is / die Caneel-olie alleen om Caneel-olie distilleert / en het water wech werpt; maer distilleert die soo / dat het water ende de olie t' samen goedt zijn tot het ghebruyck / al is het oock door het Refrigeratorium. Eer ick eynde/ moet ick eene sake hier by voeghen/ dat soo verre het na het koper komt te smaken / alleene komt door den koperen helm / waer de uytdampende geesten soo heet ende krachtigh zijn / dat sy daer het koper

koper af eten / ende den helm meer wordt opghegheten / en verdunt door dese geesten / dan den bodem van den ketel door het vier / dus den helm van tin wesende / is dese zwarigheyt weech ghenomen. Alle andere ghecomposeerde water / als Theriacalis, cælestis, &c. sult ghy met de kolve in het zant distilleren.

Maniere om ghebrande wijn te distilleren.

NEemt Moer van Wijn / waer van de Spaensche het beste ende lieffelijckste water gheeft: soo die te dick valt / dunt die met verwaeyde ofte druyp-wijn / ofte wel met spoel van bier ofte kleyn bier: distilleert die met het derde Instrument / doch en is niet van noode dat het vertint zy: want de subtijle ende doorgaende heete geesten des wijns doen terstondt het vertinsel versuilten / insghelijcks den brant in den bodem / die seer licht gheschiedt / als den Moer niet genoegh ghedunt en is / wanneer het af-gheloopen tin / de bodem des ketels doet branden. Om den brandt te verhoeden / sult het dickmaels met een breede houte spatel ommeroeren / tot dat het begint te zieden / ende dan sult ghy den helm daer op setten / ende met natte langhe doeckens twee vingeren breedt de Juncturen wel nauwe toewinden / niet met te groot vier / want om de dichte der materie wille / soude terstondt overloopen: daerom sult ghy de ketel oock maer half vol doen / ofte een weynighsken meer. Laet dit soo lange distilleren / als het af-loopende water smake heeft. Van verscheyden distillatien het water vergadert wesende / distilleert het

voor de tweede keer/ wanneer ghy daer sulcke kruyden ofte zaden sult by doen/ofte oock niet als ghy begheert / te weten/ Rosmarijn/ Laurieren / Citroen oft Orange-schellen/ Coriander/ Venckel/ Anijs/etc. de specerijen als Caneel/ Groffenaghels Foelie/Notemuscaten/etc. dienen beter in tweemael gedistilleerden Brandewijn gheinfundeert te blijven. Wilt ghy den Brandewijn geel ofte roodt maken / weyckt daer in Orcanette oft Curcuma: doch soo verre uwen helm / als den helm van het Refrigeratorium rondtomme eene gote heeft/ sal eer het koleur vatten / soo ghy sommighe stuckkens Orcanette ofte Curcuma in de gote van den helm leght / als ghy voor de tweede mael het water overhaelt / wilt ghy die soet maecken / koockt ende smilt Broodt-suycker met Fransche wijn tot een dick Syroop / ende mengelt den Brandewijn daer onder.

Filtratio sive Distillatio per filtrum.

Van de distillatie door den wollen doeck.

ALhoe-wel dit een Distillatie wordt ghenoemt/ soo en is't nochtans geen distillatie / maer om dat het met druppelkens sechs af drupt / ghelijck in de distillatie gheschiedt / daerom wordt het distillatie ghenoemt / ende ghes:hiedt aldus: De vochtigheydt ofte het sap dat men wil filtreren/ wordt in eene teyle ghedaen / de welcke op een zijde nederwaerts hellende / wordt ghestelt waer men in doopt/ ofte inleydt een wollen lap / met eenen scherpen punct eyndende / welcke scherpen punct men

ter

ter teplen upthanght / upt de welcke de bocht-tighepdt upt-druppt/ de welcke den lap/ die in de teple lepdt/heeft inghesoghen. Dus worden alle Loghen ghefiltreert / die men upt de ghebrande krupden treckt / om zout daer van te maken / Succus limonum, Lac virginis, &c. maer de Chymisten hebben een ander maniere van filtreren / sy spannen op een raemken een doeck/daer op legghen sy een dobbel ofte enckel wit-graen papier/ waer sy/ het ghene sy willen filtreren/door doen passeren(soo dickmaels dat het t'eenemael klaer is/ ofte sy legghen 't selve papier in eenen trechter / onder stellende een bat/ om het ghene passeert/ te ontfanghen.

Coctio. 16.

Van het zieden ofte koocken der Medicamenten.

Koockinghe is een ziedinghe der medicamenten in eenigh nat/als is Water/ Loghe/ Hydromel/ Wijn/ sap van krupden/ etc. waer door de kracht van veele medicamenten in eenigh nat worden ghebrocht. Dese koockinghe moet geschieden met een matigh vier/want alle onmatighe ende scherpe hitte is alle koockinghe schadelijck / door dien dat een onmatighe hitte niet en koockt/ maer verbrandt/ende doet de krachten der medicamenten verbliebghen/ende stopt de locht-gaten der selve/soo dat de krachten daer niet en konnen uytschieten: Exempel in ghedrooghde Boonen ende Erten/ de welcke soo sy met straf ende scherp vier ghekoockt worden / namentlijck in 't begin-sel/ blijven hart; maer soo ghy die koockt in 't begin-

Onmatige hitte is alle koockinghe schadelijck.

beginsel met een kleyn vierken / al waer het oock sonder zieden / sullen heel plat ende sacht worden / want de groote hitte verbrandt de locht-gaetjes / die verbrandt wesende/ en kan de vochtigheydt daer niet in komen / ende verwolghens en konnen sy niet opzwellen / noch insghelijcks hunne krachten uytschieten. Om redenen zijnder waeromme de decoctie ghescheydt / die met de infusie ober een komt.

Generale ende alghemeyne maniere om alderleye Decoctien, na de konste, van houten, wortelen, kruyden, bloemen, vruchten ende zaden te maken.

De Decoctie is ghebonden om de krachten van veelderleye saken in een nat t'samen te vrenghen/ om aldus de selve in minder quantiteyt ende walginghe in te nemen : dese zijn verscheyden / naer de verscheydentheydt der sieckten / ende worden na de konste aldus ghemaeckt : In den eersten / soo daer eenighe houten/ ofte dierghelijcke wortelen gheordonneert worden/ die hart ende dick van substantie zijn / ende hunne krachten in het binnenste besloten hebben/ als Guajacum, Cortices guajaci, Salsaparilla, Sassefras, Radices chinæ, &c. die moeten eerst gheraspt/ ghesneden/ ofte ghesloten worden / ende in het water sommigheuren gheweyckt / om de krachten daer uyt te trecken / soo dan de eerste plaetse hebben de houten ende houtachtighe wortelen / om dat sy de langhste koockinghe / eer de kracht daer uyt komt / van doen hebben/ alle andere wortelen moeten daer na volghen / doch als sy nu een langhe tijdt ghezoden hebben ; maer sy en worden

Eerste oorden hebben de houten ende houtachtige wortelen

worden niet gheinfundeert/'t en zy het soo geordonneert wierde / gheijck het sonwijlen geschiedt in de vijf openende wortelen / de welcke een wijle tijdts in Azijn worden ghewepckt / eer sy in water ghezoden worden: de Receptie dus inhebbende ℞ radicum quinque apertivarum in aceto prius maceratarum, &c. soo daer eenighe dunne van deele ofte wel-rieckende zijn/ als Radices apii, &c. moeten wat min zieden als de voorgaende wortelen / die heel wel-rieckende zijn / als Calamus aromaticus, Costus, Asarum, Pyretrum, &c. moeten maer een walleken twee ofte drij zieden/ ende daerom en moeten sy maer op het laetste by-ghevoeght worden. De ghepelde ende onghepelde Gerste moet met / jae beter voor de wortelen ghezoden worden/ want sy langer koockinghe van doen heeft / eer sy gheborsten is: die een tijdt ghezoden hebbende/worden daer by ghedaen de vruchten / als zijn Iuiuben, Sebesten, Pruymen/ Korzijnen / etc. hoe wel Bauderon die begheert met de kruyden in gedaen te hebben; maer ick met veele andere ben van ander advijs / want soo ghy die niet langher en koockt/ sult de selve in hunne volle soetigheyt/ naer het koocken bevinden te wesen / waer uyt volght / dat sy hunne krachten noch niet uyt-ghegheven en hebben; naer de vruchten moeten de groene kruyden in gedaen worden/ ende daer na de drooghe/daer nae de heete zaden mitt rieckende / als Anijs / Venckel / Peterselie-zaet/ Genever-besien/etc. hoe wel sommighe van Anijs ende Venckel van contrarie sinne zijn: want men bevint metter daet dat de Decoctie meer smaeckt ende rieckt nae den Anijs/ als sy wepnigh ofte niet ghesoden en is.

Tweede oorden, hebbende gerste en wortelen.

Derde oorden, de vruchten.

Vierde oorden, groene kruyden.

Vijfde oorden, drooghe kruyden.

Seste oorden, heete zaden.

Naer

Sevenste oorden, Calys-hout en Capillaria.

Maer dese het Calijs-hout ofte het Soet-hout ende de Capillaria, een korten tijdt daer na de vier groote en kleyne verkoelende zaden / alle bloemen (uytghenomen Camomille ende Melilote, die wel langher moghen koocken)

Achtste oorden, koude zaden en alle bloemen.

die maer een walleken twee ofte drp moghen zieden: alderlanghst alle wel-rieckende drooghen ofte specerpen / als is Canneel / Calsialignea, Cardamomum, Costus, &c. de welcke de Decoctie van 't vier weerende / sult daer in doen / sonder te laten koocken / ende den pot wel nauwe toe-gestopt wesende / alle de kruyden t' samen laten staen weycken / tot dat de Decoctie laen is gheworden / dan sult ghy de kruyden met suyvere handen uyt-douwen / naer dat de Decoctie door eenen teems gegoten is / eenen tijdt nu stille ghestaen hebbende / sult het klaer van het grondt-sop af-gieten / ende dan na de ordonnantie in-gheven.

Negenste oorden, alle specerpen en wel-rieckende saken.

Sommige Apothekers zijn in doolinge / hun latende voorstaen / dat de purgerende kracht door zieden verblieght / het welcke valsch is / want soo het waer ware / soo soude men konnen purgerende waters distilleren / ende ten anderen de purghcerende Extracta, de welcke tot drooghte moeten uyt ghedampt ofte ghekoockt worden / souden sonder kracht blijven; maer dat men purgerende saecken weynigh koockt / is anders gheene reden / te weten op dat de purgerende kracht uyt-getrocken wesende / men t' samen de aerdtsche / stoppende ofte eenighe ander kracht / met de welcke de selve substantie vermenghelt is / niet en soude uyt-trecken / als in de Rhabarbar, wiens purgerende kracht in 't opperste ofte superficieel deel is ghelegen / ende de stoppende in het centrum /

trum / waerom men oock het opperste deel wat brandt / als men door de selve den kamerganck begeert op te stoppen / door welck branden de purgerende kracht vermindert / ende de stoppende vermeerdert. De Seneblaren door lange kookken geven oock uyt hare drooghte / ende hare hitte / door welcke sy oock daer na stoppen / ende opdroogen de nature. Agaricus ghezoden zijnde / worpt van haer van gheljcken uyt de overghebende kracht. Voorts wat decoctien clarificeren ende aromatizeren is / sal ick hier na in de Clarificatie ende Aromatizatie seggheu.

Maniere ende wijse om verscheyden Decoctien te maecken.

A Enghesien hier van de decoctien wordt vermelt / soo sal ick de leerende Apotheker sommighe decoctien aenteeckenen / de welcke hy noodeljck / jae van buyten (soo men seght) moet weten / ende altijdt ter handt hebben / namentljck in winckels daer veel te doen valt / welcke decoctien de Doctoren absolutelijck schrijven / sonder de selve te beschrijven / als zijn decoctum cordiale, pectorale simplex : van solutivum, decoctum aperitivum, cephalicum, decoctum prisanæ, decoctum commune clisteris, emolliens, decoctum emolliens & refrigerans, decoctum carminativum.

Decoctum cordiale simplex & solutivum.

℞ Prunorum N°.vj. Iujubarum, sebesten ana N°.x. Tamarindorum ℥ ß. Glycirrhisæ ℥ iij. Florum violarum, boraginis, buglossæ ana P.j. Cappilli venerisM.ß. coque inS.q. aquæ ad colaturæ ℔ j.

Deerut

Neemt ontrent twee pondt waters meer ofte min / laet in het selve zieden de Pruymen / Iujubes / Sebesten / de steenen eerstmael ghekraeckt / een wijle tijdts ghezoden hebbende / doet daer by de Tamarinden, ende wat daer na het Calys-hout, gheschrabt en ghekloft / op het laetste de Capillus veneris, doorsneden / ende de Cordiale bloemen / de welcke een walleken of twee gezoden hebbende / doet het van 't vier / ende als 't mi laeu geworden is / giet het door / maeckt dat ghy een pondt hier van bekomt / ofte wat meer / te weten sesthien onceu.

Soo ghy decoctum cordiale solutivum wilt hebben / doet by de sesthien onceu anderhalf onte Senebladeren / ende twee dragmen Anijs-zaet wat ghestooten / laet het een walleken vijf ofte ses op zieden: van 't vier ghedaen / ende noch laeu / perst het sterck uyt / ende sult twaelf onceu Decoctie vinden, tot elcke once een dragme Senebladeren / het welcke men altijt moet vinderhouden / soo wel in Decoctie cordiael, als Pectorael als daer solutijf wort by geboeght.

Decoctum pectorale simplex & solutivum.

℞ Hordei mundi ℥ſ. passularum enucleatarum ℥iij. Iujubarum, sebesten ana N°. vij. Dactylorum N°. iij. Caricarum pinguium N°. ij. Glycirrhisæ ℥ij. Capilli veneris, tussilaginis, hysopi ana. P. j. coque in S. q. aquæ ad colaturæ ℔ j.

Neemt een pinte / ofte soo veel als 't van noode is / schoon water / ziedet in het selve de ghepelde gerste / een tijdt ghekoockt hebbende / doet daer by alle de vruchten / een tijdt daer

daer na de Tussilago door sneden / daer na het Calys-hout, ende ten laetsten de Capillus veneris, en Hysope, de welcke een walleken dry ofte vier ghezoden hebbende / doet dat van 't vier / en laeu wesende / giet het door / maeckt dat t'eynde van het hoockken de Gerste ghebozsten zy / ende een half pinte Decoctie, ofte wat meer overblijve. Moet de Decoctie soutijf zijn / doet daer soo veele dragmen Senebladeren by / als ghy oncen Decoctie moet hebben / daer by voeghende een weynigh Anijs-zaedt wat ghekrookt / ende ziedt het / als in de Decoctie cordiael ghesegdt is. Soo verre daer Manna moet by gheboeght wesen / naer dat de Senebladeren zijn door ghedaen / doet daer by de Manna / en laet het t'samen smilten / met een spatel de Manna breckende / op dat sy te eer ghesmolten zy. Is 't dat ghy een purgatie / daer veel Manna in komt / kout wilt in-gheven doet daer wat Oleum vitrioli, ofte Succus limonum by / ende de Manna en sal niet stollen.

Maniere om Manna te smilten dat sy niet en stolt.

Een ander Decoctie cordiael lichter om maecken.

℞ Foliorum senæ ℥ß. Tamarindorum zij. Glycirrhisæ rasæ ʒ j. Florum boraginis, buglossæ, violarum ana P.ß. anisi parum, aquarum boraginis & cicorei ana ℥ iij coque cum facilitate ad ℥ iiij.

Een ander decoctie pectorael lichter om maecken.

℞ Aquarum hysopi, scabiosæ, tussilaginis ana ℥ ij. Capilli veneris P.j. Glycirrhisæ rasæ ʒ j. ß.

ſæ ʒj.ſ. Foliorum ſenæ ʒ iij. ſeminis aniſi ʒ: ſ. coque cum facilitate ad ℥ iij.

Ziedt dit / ſoo van d'eene als d'ander decoctie altemael t' ſamen ſommige wallekens op/ doutwt het daer nae ſterck uyt / ende ſult van d' een vier onceen / ende van d' ander drp onceen decoctie bekomen. Deſe decoctien moghen gemaeckt worden in plaetſe van d' andere / als men haeſtigh is.

Decoctum aperitivum.

℞ Radicum quinque aperitivarum, cicorei ana ℥ ſ. Glycirrhiſæ raſæ ʒ ij. Capilli veneris, cuſcutæ ana M.ſ. Seminum aniſi, fœniculi ana ʒ iij. coque S.a. in S. quantitate aquæ ad colaturæ ℔ j.

Weckerus ende Diſpenſatorium Auguſtanum beſchrijven eene decoctie aperitijf met ſeer veele ingredienten, om welcke oorſake ſy ſeer qualijck van tot een purgatie ghemaeckt worden / daerom hebbe de ſelve op deſe maniere aldus verkort: Ziedt in eene ghenoeghſame quantiteyt waters de vier openende wortels/ ghefuyvert / ende doorſneden / ſoo oock de cicoreye wortels/ een tijdt gezoden hebbende/ doet daer by de Radices apij, dat is / Juffrou-marcke / ofte Celeri, een tijdt daer na de Cuſcuta, ende Calyshout, daer na de zaden wat geſtampt/en ten laetſten de Capillus veneris, een walleken bijf ofte ſes gezoden hebbende / neemt het van 't vier/ en laeu geworden zijnde/ giet het deur/ ende maeckt dat ghy een half pinte hebt / ofte wat meer. Om Solutijf te maecken/ doet daer ſoo veel dragmen Senebladeren by / met wat Anijs, als ghy onceen decoctien wilt hebben.

Decoctum

Decoctum chephalicum.

℞ Stœchados, betonicæ, salviæ ana M. s. Radicum pœoniæ ʒij, Passalarum enucleatarum ℥j. Glycirrhisæ rasæ, seminum anisi, fæniculi, dauci ana ʒ iij. Nucis moschatæ ʒ s. coque in S. q. aquæ ad colaturæ ℔ j.

Neemt een pinte waters ofte meer / ziedt daer in voor al de pœonie-wortels / in rondekens gesneden / een tijt gezoden hebbende / doet daer by de Rozijnen de steenen uytgheweert / een weynigh daer na de Betonie ende Salie / daer na het Calys-hout / de Stœchas, ende de zaden wat gheklroockt daer na / ten laetsten de Note-muscaten / de welcke een walleken ghezoden hebbende sult het van 't vier nemen / ende nauwe toestoppende / sterck uytdouwen / als het nu laen gheworden is. Om Solutijf te maken / doet tot elcke once decoctie een dragme Senebladeren / ende een weynigh Anijs-zaet / douwt de Senebladeren sterck uyt / ende ghebruyckt de decoctie, dse in 't Nederduyts ghenoemt wordt Hooft-decoctie.

Decoctum ptisanæ, & Aqua Hordei.

℞ Hordei mundi ℥ iij. Passularum enucleatarum ℥ ij. alii ℥ iij. Glycirrhisæ rasæ ℥ j. coque in ℔ xij. aquæ ad ℔ viij. vel ℞ hordei mundi ℥ iiij Passularum ℥ iij. Glycirrhisæ ℥ j. coque ad ℔ viij.

Neemt dry potten schoon klaer water / doet daer in dry once ghepelde Gerste ghesuybert / ende uytghewant van het by-leggheude meel: laet dit t'samen zieden / het schuym wel afweerende met een schuymspaen ofte lepel / tot dat de Gerste begint te bersten / doet dan daer by

twee ofte drp oncen Rozijnen van haer kernen ghesuyvert / ende als het nu drpkans tot een stoop verzoden is / doet daer by een once ghe-schrapt ende geklopt Calys - hout / noch een goeden tijdt gezoden hebbende / doet het van 't vier / ende laet het t'samen koudt worden / en-de giet het klaer daer af. Om de Ptisane klaer-der te maken / door dien sommighe Gerste de decoctie seer ros maeckt / laet de Gerste een walleken zieden / ende werpt dit eerste water weech ende neemt daer toe ander klaer water / soo sal uwe Ptisana veel klaerder wesen. Als sommighe de Ptisana meer ofte min soet willen hebben / vermeerderen ofte verminderen de Rozijnen ende Calys-hout. Als sommighe die begeeren suer te hebben / koockt daer in som-mighe ronde Drupmen de steenen ghekroockt / ofte met Tamarinden. Somtijdts wort oock by de Ptisana op het laetste wat Anijs-zaet by ghedaen / sommijlen oock met Caneel ghearo-matizeert. Soo veel als Aqua hordei belanght / het welcke van sommige Doctoozen in plaetse van ghedistilleerde waters in Juleppen, en-de oock in Hordeaten wordt gheordonneert / en is anders niet dan de boven - gheschreven Ptisana, sonder Rozijnen ende Calys-hout. De Colonienses by Weckerus segghen / dat men om Aqua hordei te maecken / tot een on-ce Gerste / twintigh oncen waters sonde ne-men / ende tot thien laten verzieden / welcke water / om Juleppen te maken / veel te sijtnigh is / ende te dicke / maer voedt meer / het welcke in de Juleppen niet en wordt versocht. Wilt ghy de Ptisana geel als gout ende klaer hebben in plaetse van ghepelde Gerste / neemt onghe-pelde Gerste / sy sal min voeden / maer meer

Aqua Hordei.

openen

openen ende af - jaghen.

Andere maniere van Ptisane lieffelijck ende klaer na de Oostenrijcksche maniere.

Neemt dry stoopen waters ofte wat min / doet daer by een half once Polypodium, met een mes klein doorsneden/laet het t'samen een half ure koocken/doeter dan by anderhalf once heelen Anijs/ende neemt het terstont van't vier / ende laet het t'samen kout worden/giet het klaer af / ende ghebruyckt het.

Decoctum commune Clisteris emolliens.

℞ Maluæ, althœæ, violariæ, parietariæ, betæ, mercurialis ana M.j. seminis fæniculi ℥ſ. coque in S.q. aquæ ad colaturæ ℔j. Plurimi addunt florum camomillæ, & meliloti ana M. ſ.

Siedt in een ghenoeghsame quantiteyt waters alle de boven ghescheven kruyden t'samen oock de Camomille en Melilote, soo gy die daer in doet/want sy langer mogen sieden als eenige andere bloeme / met een schare eerst doorsneden wesende / op het laetste doet daer het Denckel-zaet by wat gestampt / giet het noch laen wesende door / ende maeckt datter eene halve pinte decoctie is.

Decoctum Clisteris emolliens & refrigerans.

Neemt de kruyden van de voorgaende decoctie, uytghenomen de Camomille en Melilote - bloemen, ende in plaetse van Denckel-zaet / doet daer een half once Meloen-zaet by wat ghestampt.

Decoctum clisteris carminitivum.

℞ Seminum anisi, fæniculi, dauci, cumini, carui ana ʒ iij. Baccarum lauri ʒ ij. Florum

camomillæ,& anethi ana M. ſ.Paſſularum ℥j. ſ. coque in S. q. aquæ ad colaturæ ℔ j.

Ziedt in ghenoeghſaem water eerſt de Rozijnen van de hernen ghesuybert/doet daer na by de bloemen dooz-sneden / ende de Bakelaer grof ghestampt/ ende op het laetste alle de zaden wat ghekroockt/van't vier ghedaen zijnde/laet het het laeuw worden/passeert het dooz ende maeckt dat ghy een pondt natz behoudt.

Twijfel ofte vraghe aengaende het koocken van sommige Decoctien.

HJer valt een twijffel ofte vrage/aengaende het maecken der Decoctien, te weten/ den Doctooz ordonneert een Decoctum chinæ, Salſæ, Guajaci, ofte Ptiſana in kleyne quantitept / de sieckte wilt die ghedubbelt ofte gedzydubbelt hebben/dooz dien hy veele van de selve drinckt: ofte den Apotheker ontfangh van een ander Patient een dierghelijcke Recepte, met de selve over-een-komende / soo dat hy in plaetse van een stoop Decoctie, twee ofte drij stoopen moet maken. De vrage is / of hy/ gelijck hy alle ingredienten verdubbelt of vierdubbelt het voorschreven water moet verdubbelen ofte vierdubbelen? Bij exempel / ℞ ligni ſaſſafras ℥ j. Salſæ parillæ ℥ij. Macerentur horis 24.in aquæ poculis tribus, coque ad conſumptionum tertiæ partis, circa finem adde &c.vel ℞ ſaſſafras ℥ij. ſalſæ parillæ ℥j.ſ. infunde in aquæ poculis duobus coque ad medias,&c.vel ℞ hordei mundi M.j.paſſularum enucleatarum M.iij.coque in aquæ poculis tribus, ad conſumptionem poculi

unius

unius, tunc adde liquiritiæ rasæ ziij. deinde coque donec tantum superſit poculum unum & ſemis, aut paulo amplius.

Inde eerſte decoctie wordt een pot waters verzoden / ende blijft een ſtoop; in de tweede wordt een pot verzoden / ende daer blijft een pot: in de derde wordt anderhalve pot verzoden / ende blijft anderhalve pot. Dubbele in de ſelve decoctien, moet noodtſaeckelijck noch eens ſoo veel water verzoden worden. Hier uyt volght / ſoo in 't verzieden van een pot waters een uer van doen is / in 't verzieden van twee potten / twee uren / ende in 't verzieden van vier potten / vier uren ſullen moeten ghebruyckt worden / het welcke teghen reden / ende teghen de konſte is: want ſoo de kracht der ingredienten (de decoctie enckel ghenomen weſende) en een ure tijdts uyt-ghetrocken wordt: waerom verdubbelt weſende moeten daer toe twee / dry vier uren toe ghebruyckt worden? met koſt van den Apotheker / groote moeyte / verblieginghe der krachten van de ingredienten, ende een on-aenghename dick ofte ſlijm-maeckinghe der decoctien, namentlijck daer Gerſte in komt. Hier op antwoorde ick / en ſegghe / dat de decoctie dubbel ofte vierdubbel genomen weſende / niet langher en moet ghezoden worden / dan ſy / enckel ghemaeckt zijnde / ghezoden heeft / ten ware daer ſoo veel ingredienten in quamen / dat in ſoo weynigh water de ſalve harc krachten niet wel en konden uytſchieten 't welck ſomwijlen in de Apozemata ſoude konnen geſchieden. Soo dat in 't verdubbelen van de decoctien niet meer waters en moet by ghe-

voeght wesen / als daer decoctie meer begheert wordt. Bij exempel / de tweede decoctie ghebierdubbeleert. ℞ Ligni sassafras ℥ viij Salsæ parillæ ℥ vj. Macerentur horis 24. in aquæ poculis quinque, coque ad consumptionem poculi unius, &c.

Soo ick het water bier dubbelde/soude moeten acht potten water daer bij doen/ende bier laten verzieden/ende soo vervolghens soude de selve decoctie dijn mael langher moeten zieden ghebierdubbeleert wesende/ dan sij enckel ghemaeckt wesende/ghezoden heeft/het welcke om reden /als voorzen vermelt/ onnoodigh is. Soo nochtans u dat/daer gij u decoctie in koockt/ veel grooter viele/ ende meer uyt-dampte/moet wat meer water daer bij doe/op dat sij soo langhe mach zieden als de enckel decoctie dede. Dus doende sal den Apotheker veel tijts winnen / teghens de konste der koocken niet misdoen / en de decoctie sal lieffelijcker wesen.

Despumatio. 17.

Van het afschuymen der Medicamenten.

AFschuymen en is anders niet dan eene afneminghe des schuyms / soo van de simpele / als van de ghecomposeerde medicamenten / het welcke in het zieden opwerpt / als in den Honigh / Suycker/ Decoctien/ Syropen/ ende in het maken der Confituren gheschiedt / welcker schuym noodtsakelijck moet gheweert worden op dat al de reste door het selve niet en bederve: want het schuym / soo daer eenighe vuylighedt ofte excrementeuse vochtighedt in is / 't selve in hem vat.

Cari-

Clarificatio. 18.

Van het klaer maken der Medicamenten.

CLarificatio gheschiedt op dyderley manieren/ ten eersten/door zijn eygen selven/ wanneer het ghene dat dick/ drabachtigh ofte onreyn is/ te gronde sinckt/ ghelijck in het sap der Citroenen/ Suringh ende Tussilago gheschiedt: Ten tweeden/ door hitte der Sonne ofte des viers/ ghelijck in het Syroop van Appelen/ in het welcke het dick ende onreyn nae de koockinghe allencxkens te gronde gaet: Ten derden/ door de middel des viers/ midts daer by doende Azijn/ ofte witte van den Ey/ ghelijck in de Syropen/ Decoctien/ ende Wey van Melck gheschiedt; een vierde maniere mach men hier by voeghen/ te weten door melck/ want dus wordt den Hippocras klaer ghemaeckt/ een weynigh melck in de Hippokras kous gietende/ die de kous stopt/ ende dus den Hippocras klaer maeckt. Met melck wort oock den Menschen wijn klaer gemaeckt. Hippocras klaer maken.

Colatio sive colatura. 19.

Van het doorgieten ofte doorzijghen der Medicamenten.

DE doorgietinghe ofte Colatura is de siftinghe ghelijck/ uytghenomen dat de siftinghe is der drooghe saken/ ende de colatura der natte/welcke belet dat de grove deelen niet door en passeren. De saken die dick ende slijmachtigh zijn/ moeten door eenen wijden teems

ofte doeck door-ghegoten worden / maer die dunne zijn/ door eenen fijnen reems ofte doeck. Hoe wel datter verschepden colaturen sonden konnen wesen ghebruyckt men nochtans ghemeynelijck maer eene / door dien men de selve door clarificatie verbetert / het wit van den eyde onsuyverheyt in haer treckende/oft de decoctie, ofte Syroop lacu / ofte kout doorgietende; want al dat kout is / loopt soo licht niet deur.

Aromatizatio. 20.

Van het Aromatizeren, dat is de Medicamenten wel-rieckende maken.

ARomatizatie is het confijte ghelijck/ waer door men de gecomposeerde medicamenten een goede reuck gheeft / welcke de levende gheesten ende het herte verquickt/ende den afkeer der Patienten weert. Dese Aromatizatie geschiedt door welrieckende saken/als Cancel/ Calamus aromaticus, Saffraen / Gengeber / Sandel-hout / &c. de welcke in de decoctien (oock sommighe inde Syropen/ in een poppeken ghebonden/ 't welck men daer laet inhanghen) als men die van het vier weert/ worden in ghe daen / tot dat sy kout worden / den pot naen t oe-stoppende / om den reuck te bewaren.

Coloratio. 21.

Van het verwen der Medicamenten.

SOmtijdts worden de ghecomposeerde medicamenten een ander / ofte schoonder conteur ghegheven/hoe wel niet veele/om die aenghena-

ghenamer te maecken / ende den schroom der selber te weeren ; maer men moet wel acht nemen / dat men het coleur veranderende / de krachten des medicaments niet en verandert ofte bederft / in het welcke ick al sommighen bedrogh hebbe ghesien / die Syroop van wilde roode Heul om root en aenghenamer te maecken / by zweet-drijvende decoctien menghelden / om Tableten van Violetten blaeuwer te maecken / blaeusel om Conserve van Roosen rooder te maken sap van Limoenen ofte wel Oleum vitrioli, het welcke in de uyt-droogende borst hoesten seer schadelijck is / ende om Triakel swerter te maecken meer Calchitis tosta, &c. Dus worden Peeren met roode Caroten / ofte Cornesol roodt ghemaeckt / insghelijcks den Hippocras / ghezoden Hinnen ende Rijs-pap met Saffraen geel / Unguentum altheæ met Rapices curcumæ geel / Unguentum rosarum Mesuæ root / met gout de Pillen verguit / den ghebrande wijn oock geel ende roode ghemaeckt.

Exceptio. 22.

Van de incorporeringhe ende beslaginge der Medicamenten.

EXceptio is eene incorporeringhe ofte doormengelinge van drooge poeyeren met eenige vochtighept ; dus worden in de electuarien met Honigh ofte Syroop de poeyeren ende de pulpen gheincorporeert : de poeyeren der Pillen met Syroop / Honigh / Wijn / ofte eenigh sap.

Formatio. 23.

Vande forme ende ghedaente der Medicamenten.

FOrmatio wort ghenoemt de ghedaente ofte forme die men eenigh medicament geeft/ die men gemeynelijcke noemt consistentie, de welcke verscheyden is nae den epsch van yder medicament/ d'eene dunne ende vloeyende/ de ander dicker ende t'eenemael hart. De consistentie der Syropen is vloeyende/de consistentie der electuarien, confectien, ende opiaten, is dicker/ als oock der Salven. De consistentie der Suppositorien, Tabletten, Plaesters, is alderhartst. Formatio wordt oock ghenoemt de forme die men de Medicamenten met de handen ofte eenige Instrumenten geeft. Dus is de forme der Pillen rondt / der Trochiscen drykant / vierkant ofte rondt/ der Tabletten ront/ vierkant/ofte ruyts-wijs; van de Plaesters lanckwerpigh / welcke men Magdaleonaes noemt/ etc.

Sigillatio 24.

Van het zeghelen der Medicamenten.

SIgillatio is eene indruckinghe des zegels/in de medicamenten: dus worden Terra sigillata, Trochisci de vipera, ende andere trochiscen ghezeghelt.

Repo-

Repositio. 25. Conservatio. 26.

Van de wechstellinge ende bewaringhe der Medicamenten.

MEn stelt wech/ bint in papieren/ stuyt in potten/ bussen ofte doosen het ghene men wilt bewaren / maer niet en isser de oberhoudinge ende bewaringe meer contrarie dan de rottinghe / daeromme moeten alle salven / die men ober houden wil wel drooge wesen/ want de obertolligbe bochtigbept is de meeste oorsake der berrottinghe.

Conditura. 27.

Van het Confijten der Medicamenten.

COnsijtinghe is een specie der bewaringe/ waer door de wortelen schorssen/ krupden/ bloemen / zaden/ ende vruchten met Suycker/ Honigh / ofte Sproop geconsijt wesende / bewaert worden in hare kracht en/ soo tot dienst der sieckten / als tot bermaeck en welust der ghesonden. Hoe berscheyden ende op wat manieren de consijtinge gheschiet / sal ick hier na breeder verklaren.

Fartura 28.

Van het voeren der Medicamenten.

VOering is alsmen Hinne/ Hanen/ Gansen / Berckens / met eenighe specerije opbult/ de selve daer nae vradende ofte zierdende

soo

soo tot het vermaeck der gesonden/ als tot het ghebruyck der Siecken. Soo moet men opbullen oude Hanen/ nae dat sy levendigh gheplumt zijn / ende doodt ghegheesselt met verscheyden kruyden ende drooghen / na dat de Doctoren ordonneren.

Putrefactio. 29.

Van de verrottinghe der medicamenten.

ROt-makinghe ofte verrottinghe is een seckere veranderinghe in een vochtighe sake/ de welcke ghescheydt door eene uytwendighe hitte: want de uytwendighe hitte ende vochtigheydt zijn oorsake der verrottinge: de uytwendighe hitte segghe ick/door dien de inwendighe hitte ende vochtigheyt alle saken bewaren van bederven. Dese verrottinghe is in de Medicijne van noode / soude men Azijn maken van hier ofte wijn/de welcke in geene Azijn en konnen veranderen/ dan door middel van putrefactie ofte rot-maeckinghe: ende om dat dese rottinghe sonder hitte niet en ghescheydt / soo druckt sy oock een hitte in den Azijn / hoewel de selve oock houdt wordt/ door de verooninghe van de natuerlijcke warmte des biers ofte wijns. Dus siet men dat den Azijn buyten ende uytwendigh ghebruyckt / verkoelt / maer binnen ghenomen / sietmen dat sy oock verwarmt / ende het zweet uytdrijft: hoe wel andere anders ghevoelen/ende daer van andere redenen voorts-brenghen.

Azijn heeft 2. krachten in haer om te verkoelen en te verwarmen.

Frixio.

Frixio. 30.

Van de fruytinghe der Medicamenten.

FRuytinghe is een koockinghe der medicamentē in een panne met weynige ofte geene vochtighepdt / ghelijck de visch in de panne met olie ofte boter wordt ghefrupt. Dus hebbe somwijlen Amandelen in boter gefrupt teghen den kamerganck. Amandelen worden sonder by gedane vochtighept / hoewel de Olie beter is / hoe min sy gefrupt is. Het Lijn zaedt wordt dus oock ghefrupt / om Olie daer upt te perssen / ende voorts alle andere zaden / upt welcke Olie wordt gheperst / als oock de doiren van eperen / om Olie daer upt te perssen.

Assatio. 31.

Van de bradinghe der Medicamenten.

BRadinge is een drooge koockinge der medicamenten / sonder eenighe vochtighepdt by de selve te doen. Dus worden ghebraden Kapoenen / Kieckenen / ende Patrijsen / om van de borsten der selve colps / ofte versterckende morsellen met Amandelen / Pinghelen / Suycker / &c. daer van te maecken: aldus worden oock Kieckenen ende ander vleesch half ghebraden / om het sap daer upt te perssen.

Vstulatio sive Tostio. 32.

Van de roostinghe ende versenginghe der Medicamenten.

ALhoe wel ustulatio, tostio, ustio, en calcinatio van sommighe voor een worden gerekent / sal nochtans de selve verscheydelijck beschrijven en toonen waer in sy verschillen. Ustulatio ofte tostio is eene roostinghe/versenginghe/ofte verblusteringhe (gelijck lijnwaet ofte papier te na het vier ghe houden/verblusteert/ende wat verbrandende tos wordt) waer door des medicaments upterste deelen worden op een schuppe ofte platte gheroost / ende wat ghebrandt/soo om de overtolligh vochtigheyt te benemen / als om de kracht te vermeerderen / ofte yet anders te weeren Dus wordt Rhabarbar gheroost / eensdeels om de purgerende kracht der selve te verminderen: ten anderen/ om de stoppende kracht / door dese roostinghe te vermeerderen / die in de binnenste substantie besloten is. Op dese maniere moet het sericum crudum gheustuleert worden/ende met heel swart verbrandt / ghelijck sommighe qualijck doen ; want de kracht wordt door de brandinghe t' eenemael verandert ende benomen : gheustuleert wesende/sult het tot poyer konnen brengen/als oock alle wolle ende hayr/ waer toe dese roostinghe gheschiedt.

Zydeustuleren.

Vstio. 33.

Van 't branden der Medicamenten.

DE brandinge is de bradinge gelijck want het welcke te seer ghebraden wordt / verbrandt.

brant. Dese branding ghe schiedt gemeynelick om ses verscheyden redenen: Ten eersten / om het medicament sijne scherpigheyt te benemen: Ten tweeden / om het selve eene scherpigheydt te gheven / dus worden de steenen ghebrant om in kalck te veranderen / het welcke de Alchymisten calcineren noemen: Ten derden om dat het Medicament seer grof is/ waer door het niet en kan door-dringhen de deelen verre ghelegen/ ten zy dat sy versubtijlt worden/ ghelijck als zijn Herts-hoornen ende Oliphants-tanden. Ten vierden / op dat het beter soude tot poeyer ghebracht worden / als wolle ende hayr van beesten (hoe wel de selve ghenoegh tot poeyer/ door de Vstulatie/ ghebracht worden) maer niet de rauwe zijde/ soo ick in de Vstulatie gheseydt hebbe. Ten vijfden/ op dat het quaet/ datter in is/ soude gheweert worden/ gelijck in Lapis lazuli en Scorpioenen ghe schiedt/ die ghebrant worden. Ten sesten/ om de overtollighe vochtigheyt te weeren/ ghelijck de Mirabolanen zijn/ ende alle andere Medicamenten/ die teghen den buyckloop worden ghebruyckt/ op dat van haer de gomachtigheyt gheweert soude worden/ waer door sy purgeren.

Extinctio. 34.

Van het uytblusschen ende dooden der Medicamenten.

Vytblusschinghe ofte uytdoeninghe is/ als men eenige heete ofte gloeyende saken uytblust. Dese uytblussinghe ghe schiet ock om verscheyden redenen: Ten eersten/ op dat sulcks

Het

het welcke ghebluſt wordt / ſijne kracht uyt de vochtigheydt/in het welcke het gebluſt wordt/ ſoude uyt-trecken: Dus wordt het gloeyende yſer in Peterſelie-water ghebluſt / waer door des yſers houdigheydt ende baſtigheydt wordt vermeerdert: Ten tweeden / op dat de Medicamenten hier door ſouden gheſuyvert worden / ghelijck het branden de loot dickmael in het ſap van Mercuriael ghebluſt zijnde / ſuyverder/ dunder/en als in tin wordt: Ten derden / op dat de vochtigheydt ofte het nat de kracht ſoude bekomen van het lichaem dat in hem ghebluſt wordt. Dus wordt gloeyende ſtael ofte vijlſel des ſelfs in melck ghebluſt / waer door de bijtende ſeroſiteyt des melcks wordt benomen/ ende de ſtoppende kracht des ſtaels wordt daer in gheſtort / waer door dat het melck oock goet wort voor den buyckloop. Ten laetſten iſſer noch een uytbluſſchinghe / doch niet eyghentlijck/want deſe extinctie gheſchiedt ſonder vier / ghelijck als in den Termentijn / in eenigh vet ofte yet anders het Quickſilver wordt uyt-ghedaen ofte ghedoot/ 't welck de Doctoors extinguereen / dat is uyt-doen / noemen: dat is / in den Mortier het Quick-ſilver met eenighe ſalte ſoo langhe gheweven / datter gheen Quick-ſilver meer gheſien en wordt/ende t'ſamen een corpus wordt/ het welcke ſommighe noemen een doodinghe des Quick-ſilver/ hoe wel door lanckheyt van tijdt dit Quick-ſilver ſoo ghedoodt zijnde/ wederom tot ſijn eerſte ſtant gheraeckt.

Quick-ſilverdoo-den.

Suf-

Suffitus. 35.

Van de onder-roockinghe der Medicamenten.

HOe wel de onder-roockinge meestendeel is een vermenghelt medicament / bestaende in verscheyden wel-rieckende saken teghen verscheyden sieckten / als des ghehoors / vochtigheydt des herssens / flacuten des herten / ulceratien der longhen / &c. soo wordt dese onderroockinghe nochtans oock ghebruyckt in de bereydinghen der medicamenten. Dus wordt hedensdaeghs de Scammonium, ligghende op een graeu papier / op eenen teems met onderroockende Solfer bereydt / welcke Scammonium, door de hitte des roocks / eerst vochtigh wordt / ende plackt aen het papier / maer wordt soo langhen tijdt onderroockt ende omgheroert tot dat het Scammonium wederom van het papier af-gaet / ende dit wordt Scammonium sulphure præparatum ghenoemt.

Scammonium sulphure præparatum.

Purgatio. 36. *Excorticatio.* 37.

Van het suyveren, ende af-treckinghe van de schorssen der Medicamenten.

PUrgatio en is hier niet ghesept door eenighe Medicijne kamerganck verwerken / maer wortelen / schorssen / kruyden / bloemen / zaden / mineralen / etc. van alle hare onsuyverheydt suyveren; dus worden de wortelen van hare herten (het welcke excorticatio is) beselingen / ende aerde gesuyvert / van de schorssen alle rot-

heydt ende aerde gheweert / de schoonste bladeren der kruyden uyt ghesocht / de bloemen uyt hare groene huyskens ghetrocken / de steelen van het zaedt gheweert / de dorre vruchten uyt de andere ghekosen / uyt de mineralen / al het welck onsuyver is wegh ghewoorpen.

Lavatio. 38.

Van het wasschen der Medicamenten.

LAvatio en is niet alleen ghesept alle groene simplicia, van alle onsuyverheydt ende aerde af-wasschen / maer oock alle onsuyverheydt / de welcke met de medicamenten vermenghelt is / uytweeren. Dus wordt den Aloë gewasschen met eenigh nat / op dat sy gesmolten zijnde / van alle onsuyverheydt soude moghen afghescheyden worden / soo door nedersinckinghe als door doorgietinghe. De Aloë wordt oock met sap van roode Rosen / ofte Provensche / ofte infusie der selve / soo om de vrooghte der Aloë te benemen / als om die meer purgatif te maken: ander saken / als plumbum ustum, cerusa, lapis lazuli, &c. worden oock ghewasschen om de scherp-bijtentheydt / ofte eenighe andere quade qualiteyten te benemen / ofte om de kracht der selve te vermeerderen door de indruckinghe des nattigheydts.

Derde